

Zdzisława Orłowska-Popek

ORCID: 0000-0002-1770-5889

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

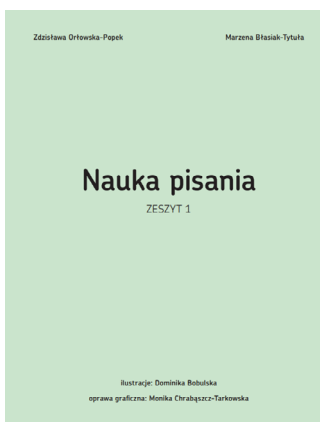
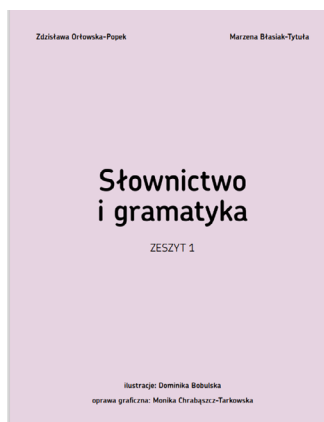
Przez czytanie do opanowania języka – przykład kursu języka polskiego dla dzieci z Ukrainy

Wprowadzenie

W chwili gdy do Polski przyjechało wiele ukraińskich dzieci uciekających przed rosyjskim agresorem, polska szkoła stanęła przed problemem: Jak dość szybko i efektywnie wyposażać dzieci w różnym wieku w umiejętność komunikowania się w języku polskim, by mogły one stać się uczniami w naszych szkołach? Było to bardzo trudne zadanie, tym bardziej że nie było ani czasu, ani możliwości wdrożenia przemyślanych i odpowiednio wcześniej zaplanowanych oddziaływań. Wielu ukraińskich rodziców/opiekunów starało się zapewnić swoim dzieciom uczestnictwo w kursie języka polskiego. Nie zawsze natychmiast zapisywali swoje dzieci do polskich szkół, bo zdawali sobie sprawę z trudności językowych, z którymi zetkną się ich pociechy. Większość jednak niemalże po przybyciu do Polski, zgodnie zresztą ze wskazaniem polskiego rządu, zapisywała dzieci do szkół w miejscach swojego nowego zamieszkania. Wtedy to w polskich szkołach znalazła się rzesza uczniów, którzy nie tylko nie mówili po polsku, ale nawet tego języka nie rozumieli. Problemem stało się dla nich realizowanie podstawy programowej w języku kraju przyjmującego. W związku z powyższym wielu z tych uczniów w kolejnych tygodniach stopniowo rezygnowało z możliwości kształcenia się w polskich szkołach. Pozostali najwytrwalsi. W listopadzie 2022 roku, czyli już osiem miesięcy po inwazji Rosji na Ukrainę, w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej mógł wreszcie rozpocząć się kurs języka polskiego dla dzieci¹. Wcześniej, od maja 2022 roku, trwały prace nad programem nauczania, opracowywane

¹ Czas realizacji: od listopada 2022 do końca lutego 2023 roku, 100 godzin dla każdej z grup o określonym stopniu znajomości języka polskiego w ramach projektu „Uniwersytet II Wieku” *Kurs języka polskiego jako obcego dla dzieci z Ukrainy*. Kierownikiem projektu była prof. UKEN dr hab. Marzena Błasiak-Tytuła, a zajęcia realizowali pracownicy naukowcy Instytutu Filologii Polskiej z UKEN w Krakowie.

i przygotowywane były do wydania materiały dydaktyczne: dziesięć plansz z tematycznymi ilustracjami, pakiet ośmiu zeszytów do nauki słownictwa, gramatyki, sprawności czytania i pisania oraz pracy z lekturą szkolną.

Zdj. 1. Zeszyty wykorzystywane podczas kursu języka polskiego dla dzieci ukraińskich w młodszych grupach
 Źródło: Pakiet zeszytów stworzony w ramach projektu „Uniwersytet II Wieku” *Kurs języka polskiego jako obcego dla dzieci z Ukrainy* realizowanego w UP w Krakowie w 2022/2023, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach środków Europejskiego Funduszu Społecznego POWR.03.01.00-IP.08-00-3MU/18.

Ponadto zgodnie z programem projektu zaplanowania wymagały wykłady i warsztaty dla nauczycieli z polskich szkół przyjmujących ukraińskich uczniów. Równoległe z kursem językowym dla dzieci odbywały się zajęcia dla nauczycieli ukierunkowane na właściwe zastosowanie przygotowanych materiałów. Program służył jako pomoc przy planowaniu działań dydaktycznych i umożliwiał nauczycielom w miarę swobodne wykorzystywanie treści z podręczników w połączeniu z materiałami do nauczania języka polskiego jako drugiego/kolejnego.

Nauczanie języka polskiego w ramach kursu

Kiedy dzieci ukraińskie, które nie znały języka polskiego, znalazły się w polskiej szkole, nagle okazało się, że nie tylko uczniowie są bezradni. Bezsilni byli dorośli, którzy mieli pokierować procesem nauczania. Niestety nauczyciele nie mogli poradzić sobie z zadaniem, które przed nimi postawiono. Niemożliwe było w krótkim czasie wyposażenie przybyłych w kompetencję językową na takim poziomie, by realizować podstawę programową, mając w tej samej klasie także polskich uczniów. Nauczyciele, nie mając przygotowania do nauczania języka polskiego jako obcego, z trudem organizowali proces dydaktyczny na właściwym poziomie. Dla glottodydaktyka kolejność postępowania w takiej sytuacji jest jedna. Najpierw należy ukształtować prawidłowy system języka w komunikacji, aby dzięki niemu można było przekazywać wiedzę szkolną. Uczeń powinien znać słownictwo w danym języku, by nabywać wiedzy i ją kumulować. Wejście dziecka ukraińskiego do polskiej szkoły do klas I–III, to także postawienie tego początkującego ucznia przed trudnymi zadaniami związanymi z poznawaniem na tym etapie istotnych sprawności językowych, tj.: słuchania, mówienia, czytania i pisania. Często dzieci te miały jeszcze trudności w sprawnym posługiwaniu się swoim ojczystym językiem (problemy artykulacyjne, z prawidłowym budowaniem zdań i spójnych wypowiedzi). W związku z powyższym w programie nauczania języka polskiego dla ukraińskich dzieci w ramach kursu sprawności językowe zostały okrojone do absolutnego minimum. W wersji ostatecznej prezentują się one następująco:

W zakresie słuchania/rozumienia uczeń:

- rozróżnia głoski języka polskiego,
- rozumie proste polecenia i pytania,
- rozumie proste komunikaty werbalne i teksty pisane wspierane obrazkami, gestami, emocjami, rekwizytami oraz inne teksty kultury,
- zapamiętuje linearny porządek sylab, wyrazów, zdań.

W zakresie mówienia uczeń:

- prawidłowo artykułuje poznane polskie słowa,
- planuje i buduje monolog, dialog, krótką wypowiedź składającą się z prostych zdań,
- porozumiewa się w codziennych sytuacjach komunikacyjnych,
- stosuje podstawowe formuły grzecznościowe,
- odtwarza z pamięci rymowanki, wierszyki, zagadki i inne krótkie i proste teksty (specjalnie preparowane).

W zakresie czytania uczeń:

- zna wszystkie sylaby i odpowiadające im głoski,
- dzieli wyraz na sylaby,
- czyta na głos i po cichu proste, krótkie teksty,
- samodzielnie czyta proste i krótkie teksty oraz wybrane utwory literackie.

W zakresie pisania uczeń:

- pisze wszystkie małe i wielkie litery,
- przepisuje sylaby, wyrazy i proste zdania,
- pisze z pamięci (pojedyncze wyrazy) i ze słuchu (wyrazy, proste zdania),
- tworzy krótką wypowiedź składającą się z prostych zdań,
- stosuje podstawowe formuły grzecznościowe w tekstach,
- dba o poprawność graficzną polskich liter.

Dzieci ukraińskie znalazły się w niecodziennej, bardzo **utrudnionej sytuacji uczenia się**, dlatego program kursu zakładał, że samodzielne budowanie wypowiedzi gramatycznie poprawnych może się urzeczywistnić jedynie poprzez **stopniowe poznawanie** przez uczniów z Ukrainy **kodu pisanego**. W związku z tym sprawność czytania wysunęła się na pierwszy plan. Dzięki wykorzystaniu zapisu nauczyciel może liczyć nie tylko na opanowanie umiejętności odczytania, ale możliwość zapamiętania wzorca słuchowego, który w połączeniu z działaniem i zapisem niesie znaczenie. **Pismo** pozwala zatrzymać słowa, które zbyt szybko znikają po ich usłyszeniu. Osoby uczące się języków obcych nie zawsze dysponują odpowiednimi umiejętnościami w zakresie spostrzegania słuchowego, mimo że nie stwierdzono u nich fizycznego uszkodzenia słuchu. Często przetwarzanie słuchowe jest najsłabszym ogniwem w procesie nauczania języka. Wiedząc, jak istotne jest przekazywanie treści w taki sposób, by mogły być one odbierane przy pomocy różnych modalności, nauczyciel wypowiada słowo, które zapisuje, i przedstawia jego obraz. Następnie motywuje do powtórzenia, a w dalszej kolejności wypowiada nazwę tego, co utrwalone w zapisie, aby uczeń mógł znaleźć graficzny obraz tego, co słyszy. By ułatwić sobie to zadanie, uczeń czerpie dodatkową informację ze sposobu wypowiedzania (obraz wizualny głosek w sylabach i wyrazach widoczny na ustach nadawcy)² oraz z sytuacji, w której wzorce są prezentowane.

Zgodnie z założeniami Symultaniczno-Sekwencyjnej Nauki Czytania^{®3} nauczanie powinno kojarzyć się uczniowi z czymś przyjemnym, dlatego dzieci mogą działać poprzez zabawę, i to nie tylko wycinając, przyklejając, kolorując, ale biorąc udział w aranżowanych sytuacjach, aby łatwiej było zrozumieć i zapamiętać prezentowany materiał zadaniowy (zapisane sylaby, wyrazy). Percepcja dziecka podąża za jego działaniem, a nauczyciel, który o tym pamięta, stara się to działanie wykorzystać w procesie dydaktycznym – prezentuje znaczenia w postaci samogłosek i sylab, pojedynczych wyrazów (rzeczowników, czasowników początkowo) czy struktur składniowych. Postępowanie nauczyciela opiera się na wzorcu rozwojowym od powtarzania przez rozumienie aż po samodzielne czytanie i mówienie.

² Wizualizacje odgrywają istotną rolę podczas różnicowania głosek, sylab i wyrazów. Są bardzo pomocne w nauczaniu języka polskiego zarówno w pracy nad podsystemem fonetyczno-fonologicznym, jak i semantyczno-leksykalnym. Szerzej na ten temat: J. Cieszyńska-Rożek, *Metoda Krakowska wobec zaburzeń rozwoju dzieci. Z perspektywy fenomenologii, neurobiologii i językoznawstwa*, Kraków 2013, s. 304–305.

³ Taż, *Symultaniczno-Sekwencyjna Nauka Czytania^{®20 lat później}*, Kraków 2023.

Konwencja zabawy obecna w procesie edukacyjnym wykorzystującym naukę czytania rodzi pozytywne emocje, a te z kolei pozwalają na efektywne zapamiętywanie. Jeśli sytuacja wywoła odczucie zadowolenia, to kiedy w przyszłości się powtórzy, **wzrośnie chęć kontynuowania działania**, które prowadziło do odczuwania radości. Na tym nauczyciel buduje motywację ucznia do dalszej, trudnej pracy.

Symultaniczno-Sekwencyjna Nauka Czytania® jest efektywną metodą nauki i stanowi gwarancję sukcesu edukacyjnego. Obserwuje się jej korzystny wpływ na rozwój językowy, umiejętność linearnego porządkowania, spostrzeżenie od strony lewej do prawej. Dodatkowo ćwiczenia różnicowania sylab z głoskami opozycyjnymi pozwalają na zmniejszenie problemów zaliczanych do zaburzeń słuchu fonemowego. Zadanie, jakim jest nauka czytania, jest sposobem na wyrównanie wielu deficytów poznawczych (w obrębie spostrzegania wzrokowego, słuchowego, operacji myślowych), wzmacnia także funkcje lewej półkuli dla przetwarzania języka. Warto zwrócić uwagę, że nauka czytania wpływa na kształtowanie się asymetrii półkulowej, koniecznej do właściwego opracowywania informacji językowych. Jak podkreśla E. Szelağ, „[...] dłuższy trening językowy przez naukę pisania, czytania, artykułowania mowy [...] może stwarzać okazję do stopniowego kształtowania typowej, lewopółkulowej przewagi w procesach werbalnych”⁴. Ponadto dzieci, które czytają, szybciej uczą się reguł, także społecznych, mają większy zasób słów, potrafią skupiać uwagę na różnych zadaniach, z uwagą i ze zrozumieniem słuchają tekstów pisanych.

Czerpanie wiedzy z neuronauk pozwala współczesnemu nauczycielowi wykorzystać potencjał mózgu w procesie uczenia się. Nauka czytania jest podstawową techniką budowania nowych połączeń w korze mózgowej, a John S. Allen⁵ podkreśla, iż to właśnie ona modeluje mózg zarówno w znaczeniu funkcjonalnym, jak i strukturalnym. Podczas czytania w tym samym czasie aktywują się bowiem różne obszary mózgu, a co za tym idzie budują się trwałe połączenia nerwowe. Naukowcy⁶ są zgodni co do modelu kształtowania ścieżek poznania i uznają umiejętność dekodowania pisma za podstawę do wzmacniania nie tylko systemu wzrokowego, słuchowego, ale i mowy. Umiejętność czytania ma istotne znaczenie dla rozwoju systemu językowego, a samo zadanie, jakim jest nauka czytania, jest podstawową techniką budowania nowych połączeń w korze mózgowej. Potwierdzeniem tych informacji są wyniki badań eksperymentalnych J.S. Allena⁷, które polegały na powtarzaniu wyrazów trzysylabowych i pseudosłów przez osoby czytające i nieczytające. W grupie czytających uzyskano wynik stwierdzający 84% poprawności, podczas gdy nieczytający uzyskali w tym samym zadaniu zaledwie 33% poprawności. Z kolei Jerzy Vetulani⁸ opisywał różnice w obszarze dolno-ciemieniowym i ciemieniowo-skroniowym kory mózgowej między osobami czytającymi i niepiśmiennymi.

⁴ E. Szelağ, *Mózgowe mechanizmy mowy*, [w:] *Mózg a zachowanie*, red. T. Górńska, A. Grabowska, J. Zagrodzka, Warszawa 2012, s. 520.

⁵ J.S. Allen, *Życie mózgu. Ewolucja człowieka i umysłu*, Warszawa 2011.

⁶ S. Dehaene, *Jak się uczymy? Dlaczego nasze mózgi uczą się lepiej niż komputery... jak dotąd*, Kraków 2021.

⁷ J.S. Allen, *Życie mózgu...*

⁸ J. Vetulani, M. Mazurek, *Bez ograniczeń. Jak rzędzi nami mózg*, Warszawa 2015.

Od słowa przeczytanego

Im wcześniej dziecko czyta, tym szybciej uczy się nowych słów, także tych w języku obcym⁹. Marzena Błasiak-Tytuła podkreśla: „Czytanie to kluczowa umiejętność komunikacyjna, która pozwala zdobywać wiedzę i otwiera drogę do poznania świata, może być ona źródłem przyjemności lub kontekstem interakcji społecznych. Dla uczącego się języka drugiego lub obcego czytanie stanowi środek prowadzący do opanowania tego języka”¹⁰. Warto sięgnąć po zadanie, jakim jest nauka czytania, aby dać dzieciom szansę na bardziej efektywne uczenie się. Podczas kursu wykorzystano naukę czytania¹¹, aby dzieci poznawały słownictwo i gramatykę języka polskiego. Wspieranie się sylabą czy wyrazem na etykietach, na tablicy, w zeszytach pozwalało wracać do znaczeń, które w mowie szybko ulatują, ale w zapisie pozostają i na nowo mogą być analizowane. Dzięki takiej strategii uczący się czuli się bezpiecznie, bo przed sobą mieli podpowiedzi/odpowiedzi. Początkowo dzieci rozpoznawały globalnie zapisane na etykietach rzeczowniki w mianowniku nazywające osoby (w tym imiona własne), przedmioty w klasie, zabawki i jedzenie oraz kilkanaście czasowników będących nazwami codziennych czynności domowych (jeść, pić, spać, bawić się, myć się, iść, jechać, leżeć) oraz szkolnych (uczyć się, czytać, pisać, słuchać, mówić, rysować, malować). Czasowniki na etykietach były prezentowane w trzeciej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego w trybie oznajmującym. Dzieci chętnie powtarzały nazwy odczytywane przez nauczyciela i dokładały etykiety do osób, rzeczywistych przedmiotów (wtedy zabawa była najlepsza), innym razem do zdjęć i ilustracji. Czasami zgodnie ze wzorem wykonywały samodzielne rysunki nazywanych obiektów. Mogły też przyklejać etykiety pod odpowiednimi ilustracjami, które zostawały w zeszytach i tworzyły swoisty słownik, gotowy do utrwalania w domu.

Następnie w celu pokazania reguły gramatycznej prezentowano połączenia rzeczowników z prymarnymi czasownikami, już znanymi dzieciom. Zapisy na etykietach rozpoznawane były globalnie. Jagoda Cieszyńska-Rożek pisze: „Nie wystarczy [...] znajomość słownictwa, by rozumieć wypowiedzi i samodzielnie je budować. Tylko znajomość gramatyki da dziecku pełną możliwość percepcji tekstów mówionych i pisanych”¹². Ma to swoje uzasadnienie w rozwoju neurotypowym, kiedy dzieci

⁹ J. Cieszyńska-Rożek, *Neurobiologiczne podstawy rozwoju poznawczego. Język*, Kraków 2022.

¹⁰ M. Błasiak-Tytuła, *Wspomaganie procesu adaptacji językowej dzieci z doświadczeniem migracji w nowej wspólnocie językowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia” 2023, t. 14, nr 373, s. 253.

¹¹ Symultaniczno-Sekwencyjna Nauka Czytania® autorstwa J. Cieszyńskiej-Rożek jest wykorzystywana zarówno w przedszkolach, jak i w szkołach w nauczaniu wczesnoszkolnym, ale przede wszystkim do budowania kompetencji językowej dzieci z zaburzeniami komunikacji językowej, w tym także w pracy z dziećmi dwu- i wielojęzycznymi. Metoda bazuje na wzorcach wielkiej drukowanej litery, czyli majuskuły, przedstawianej czcionką bezszeryfową, co ma swoje uzasadnienie w wiedzy neurobiologicznej – niskie częstotliwości przestrzenne są przetwarzane zgodnie z programem prawej kory mózgowej (Grabowska 2012), a to zdecydowanie ułatwia percepcję. Patrz: J. Cieszyńska-Rożek, *Symultaniczno-Sekwencyjna Nauka Czytania®...*

¹² J. Cieszyńska-Rożek, *Stymulacja rozwoju systemu językowego dzieci dwu- i wielojęzycznych. Propozycje technik terapeutycznych*, „Polski w Niemczech” 2014, nr 2, s. 21.

nabywają umiejętności posługiwania się zdaniem (od 24. miesiąca życia łączenie dwóch wyrazów w wypowiedź), zmienia się perspektywa ich myślenia i zyskują tym samym możliwość rozwoju poznawczego. Paul Ricoeur o tej umiejętności pisze tak: „Nazywanie nie wyczerpuje możliwości czy funkcji mowy. Logos języka wymaga przynajmniej nazwy i czasownika; owo spleatanie się tych dwu słów konstituuje podstawową jednostkę języka i myślenia”¹³.

Zdj. 2. Zdania proste z rzeczowników i czasowników rozpoznawanych globalnie

Źródło: Zeszyt nr 1 do nauki czytania (jeden z ośmiu zeszytów) stworzony w ramach projektu „Uniwersytet II Wieku” *Kurs języka polskiego jako obcego dla dzieci z Ukrainy* realizowanego w UP w Krakowie w 2022/2023.

Równoległe z ćwiczeniami budowania prostych zdań wdrożono pierwsze oddziaływania mające na celu budowanie fleksji nominalnej w języku polskim. Zabawa polegała na prezentowaniu i chowaniu przedmiotów, ukrywaniu się osób, zjadaniu jedzenia, by w atrakcyjnym działaniu wprowadzić dopełniacz w opozycji do mianownika. Pomocne stało się zadawanie pytań: „kto?” / „kogo nie ma?”; „co?” / „czego nie ma?”, np.: „kto? Olga, kogo nie ma? nie ma Olgi”; „co? zeszyt, czego nie ma? nie ma zeszytu”; „co? bułka, czego nie ma? nie ma bułki”. Podczas tych ćwiczeń szczególnie dbano o każdorazowe powtórzenie przez dzieci całej sekwencji np.: nie ma Olgi, nie ma zeszytu, nie ma bułki itd. Następnie przychodził czas na poszukiwanie tego, co zniknęło z pola widzenia, aby ponownie utrwalac słownictwo. Edward Łuczyński zwraca uwagę, że dopełniacz jest dynamicznym przypadkiem gramatycznym: „[...] dopełniacz rzeczownika należy do przypadków wyjątkowo wielofunkcyjnych, a więc zapotrzebowanie na formy dopełniaczowe w wypowiedziach dziecięcych ciągle rośnie wraz z rozwojem mowy”¹⁴. W związku z powyższym podczas nauczania polskiego jako obcego/

¹³ P. Ricoeur, *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, Warszawa 1989, s. 65.

¹⁴ E. Łuczyński, *Akwizycja gramatyki języka polskiego*, „Psychologia Rozwojowa” 2010, t. 15, nr 1, s. 14.

drugiego języka po mianowniku wprowadzony został emocjonalny przypadek, którym jest właśnie dopełniacz, a dopiero potem biernik. Dzieci wklejały też do zeszytów zdjęcia osób i przedmiotów, następnie dopasowywały do nich nazwy w mianowniku, a obok pod pustym okienkiem przyklejały zdania, np.: „Nie ma Olgi”, „Nie ma zeszytu”, „Nie ma bułki”.

2. Przeczytaj i powtórz.

	książka	☐	nie ma książki		pióro	☐	nie ma pióra
	ołówek	☐	nie ma ołówka		gumka	☐	nie ma gumki
	kredka	☐	nie ma kredki		nauczycielka	☐	nie ma nauczycielki
	kredki	☐	nie ma kredek		uczennica	☐	nie ma uczennicy
	kartka	☐	nie ma kartki		uczeń	☐	nie ma ucznia

10 11

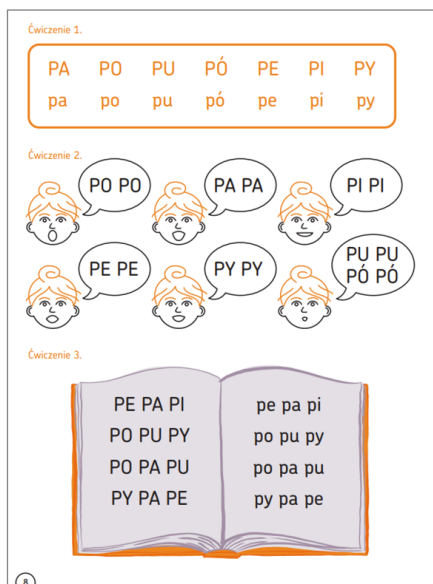
Zdj. 3. Ćwiczenie formy dopełniacza

Źródło: Zeszyt nr 1 do wprowadzania słownictwa i gramatyki (jeden z ośmiu zeszytów) stworzony w ramach projektu „Uniwersytet II Wieku” *Kurs języka polskiego jako obcego dla dzieci z Ukrainy* realizowanego w UP w Krakowie w 2022/2023.

Inne ważne ćwiczenia czytania wykonywane podczas tych samych zajęć polegały na powtarzaniu przez dzieci zestawów uporządkowanych sylab zapisanych na długich paskach, następnie wklejanych do zeszytów. W związku z tym, że dzieci znały samogłoski, można było przejść do powtarzania paradygmatów¹⁵ sylab, np.: PA PO PU PÓ PE PI PY, MA MO MU MÓ ME MI MY, BA BO BU BÓ BE BI BY, LA LO LU LÓ LI LY, FA FO FU FÓ FE FI FY itd. Takie ciągi sylab dziecko zapamiętuje całościowo¹⁶, jak wierszyki.

¹⁵ Paradygmat to uporządkowany zestaw sylab otwartych prezentowanych zawsze w tej samej kolejności podczas Symultaniczno-Sekwencyjnej Nauki Czytania®.

¹⁶ W zestawie kolejność samogłosek jest zawsze taka sama. Paradygmat jest zapamiętywany według strategii globalnej, tak jak to czyni prawa półkula mózgu. Jest to więc łatwiejsze niż zapamiętywanie sylab w przypadkowej kolejności. Zob. J. Cieszyńska-Rożek, *Symultaniczno-Sekwencyjna Nauka Czytania*®...

Zdj. 4. Sylaby otwarte ze spółgłoską P w paradygmacie i w sekwencjach do powtarzania

Źródło: Zeszyt nr 1 do nauki czytania (jeden z ośmiu zeszytów) stworzony w ramach projektu „Uniwersytet II Wieku” *Kurs języka polskiego jako obcego dla dzieci z Ukrainy* realizowanego w UP w Krakowie w 2022/2023.

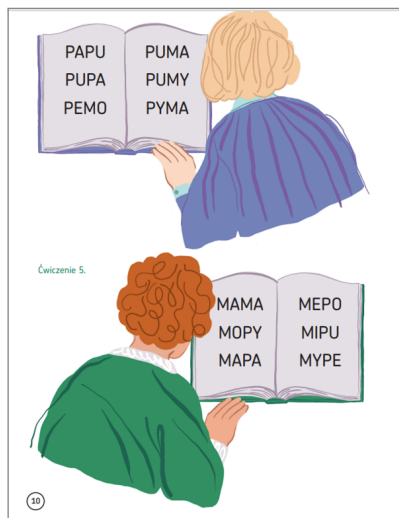
W związku z tym jest to zdecydowanie łatwiejsze dla ucznia niż poznawanie sylab w przypadkowej kolejności lub kodowanie wzorca pojedynczej litery. Warto też mieć na uwadze, że dzięki powtarzaniu tego, co odczytuje nauczyciel, patrzeniu na napisy i utrwalaniu ich, uczniowie ćwiczą też prawidłową wymowę. Kolejnym krokiem było stopniowe prezentowanie sylab poza paradygmatem, na pojedynczych etykietach. Jako pierwsze zostały tak pokazane sylaby ze spółgłoską dwuwargową P, które okazały się trudne do zapamiętania także dla tych dzieci, które czytały już po rosyjsku. Po ich opanowaniu poza paradygmatem, dzieci utrwały sylaby ze spółgłoską M, a potem B¹⁷. Kiedy dzieci różnicowały sylaby przynajmniej z dwóch paradygmatów, to oprócz słownictwa – z którym zapoznawały się sytuacyjnie w zabawie, rozpoznając globalnie odpowiednie znaczenia – mogły już czytać te, które początkowo składały się tylko z dwóch sylab otwartych, np.: MAMA, MAPA, PUMA, PUPA, MAPY, PUMY, MOPY.

Potem nauczyciel sięgał po wyrazy zbudowane z kolejno wprowadzanych sylab otwartych, np.: POLE, LUBI, LIPA, LAMA, POLA, FALA, FELA, BOLO, LATO, BUTY, DOMY, WODA, MÓWI, TULI itd.

Była to dobra zabawa, a dzieciom trudno było uwierzyć, że tak szybko mogą same czytać i mówić w języku polskim. Szczególnie było to ważne dla tych uczących się, którzy umieli czytać po rosyjsku lub ukraińsku i wiedzieli, jak trudnym zadaniem jest czytanie. Dzięki odpowiedniemu podejściu nauczycieli zdobywali zupełnie inne

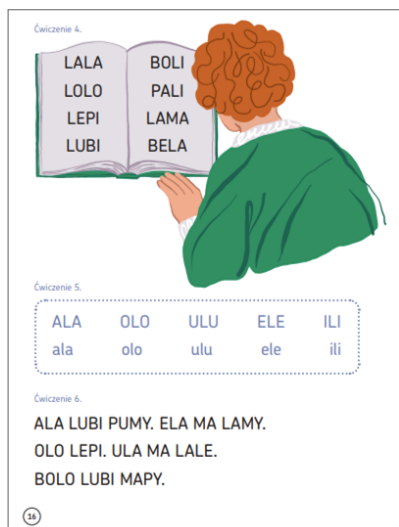
¹⁷ Szczegółowe przedstawienie kolejności zob. w serii logopedycznej J. Cieszyńskiej *Kocham czytać* oraz w *Kocham uczyć czytać. Poradnik dla rodziców i nauczycieli* (Kraków 2006).

doświadczenia, a wraz z nimi motywację do dalszej nauki. Także rodzice/opiekunowie uczestników kursu wyrażali swoje zaskoczenie i pozytywne opinie dotyczące sposobu nauczania.

Zdj. 5. Wyrazy z pierwszych sylab otwartych

Źródło: Zeszyt nr 1 do nauki czytania (jeden z ośmiu zeszytów) stworzony w ramach projektu „Uniwersytet II Wieku” Kurs języka polskiego jako obcego dla dzieci z Ukrainy realizowanego w UP w Krakowie w 2022/2023.

Zdj. 6. Wyrazy i zdania z sylab otwartych ze spółgłoskami P, M, B, L

Źródło: Zeszyt nr 1 do nauki czytania (jeden z ośmiu zeszytów) stworzony w ramach projektu „Uniwersytet II Wieku” Kurs języka polskiego jako obcego dla dzieci z Ukrainy realizowanego w UP w Krakowie w 2022/2023.

Podsumowanie

W metodyce¹⁸ nauczania języka polskiego jako obcego znajdujemy nieco inną kolejność pracy nad kształtowaniem kompetencji językowej niż ta wprowadzona podczas opisywanego kursu języka polskiego dla dzieci z Ukrainy. W procesie nauczania grup początkujących mówienie i zetknięcie z kodem mówionym wyprzedza ćwiczenia oparte na kodzie pisanim. Zwraca się uwagę na analogię w rozwoju języka ojczystego. Najpierw uczący się słyszy komunikaty językowe, a zajęcia najczęściej prowadzone są bez prezentowania zapisu. To podejście bazuje na wiedzy płynącej z badań z połowy XX wieku:

Dziecko zaczyna czytać w wieku, gdy dysponuje już dobrze rozbudowanym kodem fonicznym (analitycznym i syntetycznym). Upraszczając całość zagadnienia, można powiedzieć, że przyporządkowuje ono znaki foniczne odpowiadającym im znakom graficznym. Poznaje różne zespoły liter (grafów i grafemów), uczy się sposobu pisania, poznaje zasady czytania. Poznaje przy tym nowy kod językowy – kod graficzny, który funkcjonuje w ścisłym powiązaniu z kodem fonicznym¹⁹.

Współczesne wyniki badań mózgu pozwalają glottodydaktykom korzystać z innych metod i strategii nauczania niż dotychczas. Jest to konieczność i istotny wymóg, zwłaszcza w odniesieniu do najmłodszych, którzy coraz wcześniej mają kontakt z mediami cyfrowymi, a taka stymulacja ma znaczący wpływ na to, jak ich mózgi mogą postrzekać język. W kontekście wysokiej plastyczności kory mózgowej dzieci w wieku niemowlęcym i poniemowlęcym mogą pod wpływem dynamicznego obrazu telewizyjnego lub komputerowego przesterać mózg na odbieranie przede wszystkim obrazów, a nie mowy.

Publikacje dotyczące nauczania języków obcych dzieci²⁰, aktualne kilkanaście/kilkadziesiąt lat temu, nie tylko nie uwzględniają informacji na temat tego, jak uczy się mózg, ale też nie biorą zupełnie pod uwagę tego, że mogą istnieć sytuacje szczególnie niekorzystne dla przyswajania języka²¹. Współczesność to konieczność uzupełniania wiedzy o wyniki badań płynące z neuronauk i choćby eksperymenty²² z wykorzystaniem funkcjonalnej spektroskopii bliskiej podczerwieni (FNIRS), które jasno pokazały, że im wyższa jest umiejętność różnicowania sylab w czytaniu, tym większa łatwość uczenia się słów. W związku z tym dzieci (poniżej 10. roku życia) uczące się języka polskiego jako obcego warto wspierać nauką czytania.

¹⁸ Zob. A. Seretny, E. Lipińska, *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*, Kraków 2016; P.E. Gębał, W.T. Miodunka, *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*, Warszawa 2020; J. Brzeziński, *Nauczanie języków obcych dzieci*, Warszawa 1987.

¹⁹ J. Brzeziński, *Nauczanie języków...*, s. 125.

²⁰ Zob. tamże.

²¹ Zob. S. Dehaene, *Jak się uczymy?*...

²² P. Kuhl, *Brain Mechanizm in Early Language Acquisition*, „Neuron Review” 2010, vol. 67, no. 5, s. 713–727.

Bibliografia

- Błasiak-Tytuła M., *Wspomaganie procesu adaptacji językowej dzieci z doświadczeniem migracji w nowej wspólnocie językowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia” 2023, t. 14, nr 373, s. 241–260.
- Brzeziński J., *Nauczanie języków obcych dzieci*, Warszawa 1987.
- Chodkiewicz H., *O sprawności czytania w nauczaniu języka obcego*, Warszawa 1986.
- Cieszyńska J., *Kocham czytać*, Kraków 2015.
- Cieszyńska-Rożek J., *Kocham uczyć czytać. Poradnik dla rodziców i nauczycieli*, Kraków 2006.
- Cieszyńska-Rożek J., *Metoda Krakowska wobec zaburzeń rozwoju dzieci. Z perspektywy fenomenologii, neurobiologii i językoznawstwa*, Kraków 2013.
- Cieszyńska-Rożek J., *Neurobiologiczne podstawy rozwoju poznawczego. Język*, Kraków 2022.
- Cieszyńska-Rożek J., *Stymulacja rozwoju systemu językowego dzieci dwu- i wielojęzycznych. Propozycje technik terapeutycznych*, „Polski w Niemczech” 2014, nr 2, s. 19–34.
- Cieszyńska-Rożek J., *Symultaniczno-Sekwencyjna Nauka Czytania® 20 lat później*, Kraków 2023.
- Dehaene S., *Jak się uczymy? Dlaczego nasze mózgi uczą się lepiej niż komputery... jak dotąd*, Kraków 2021.
- De Houwer A., Bornstein M.H., Putnick D.L., *A Bilingual-Monolingual Comparison of Young Children’s Vocabulary Size: Evidence from Comprehension and Production*, „Applied Psycholinguistics” 2014, vol. 35, no. 6, s. 1189–1211.
- Gębał P.E., Miodunka W.T., *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*, Warszawa 2020.
- Grabowska A., *Asymetria półkul mózgowych*, [w:] *Mózg a zachowanie*, red. T. Górską, A. Grabowska, J. Zagrodzka, Warszawa 2012.
- Komorowska H., *Metody nauczania języków obcych*, Warszawa 2009.
- Kuhl P., *Brain Mechanism in Early Language Acquisition*, „Neuron Review” 2010, vol. 67, no. 5, s. 713–727.
- Łuczynski E., *Akwizycja gramatyki języka polskiego*, „Psychologia Rozwojowa” 2010, t. 15, nr 1, s. 9–18.
- Miodunka W.T., *Dwujęzyczność polsko-obca w Polsce i poza jej granicami. Rozwój i perspektywy badań*, „LingVaria” 2014, R. 9, nr 1 (17), s. 199–226.
- Peets K.F., Yim O., Białystok E., *Language Proficiency, Reading Comprehension and Home Literacy in Bilingual Children*, „International Journal of Bilingual Education and Bilingualism” 2022, nr 25 (1), s. 226–240, doi: 10.1080/13670050.2019.1677551.
- Ricoeur P., *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, Warszawa 1989.
- Seretny A., Lipińska E., *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*, Kraków 2016.
- Szelaż E., *Mózgowe mechanizmy mowy*, [w:] *Mózg a zachowanie*, red. T. Górską, A. Grabowska, J. Zagrodzka, Warszawa 2012.
- Vetulani J., Mazurek M., *Bez ograniczeń. Jak rządzi nami mózg*, Warszawa 2015.

From Reading to Vocabulary. Using the Example of a Polish Language Course for Children from Ukraine

Abstract

The author of the article and co-author of the programme used during the Polish language course draws on her experience of working with a group of ten children from Ukraine. The course was based on the latest research on the process of teaching and learning to read in order to equip the participants with language skills that would enable them to participate in classes in Polish schools. In the difficult learning situation in which the children from Ukraine found themselves, the independent construction of grammatically correct statements could only be realised through step-by-step learning of the written code.

Keywords: reading, language skills, vocabulary, Polish as a foreign language, language teaching

Zdzisława Orłowska-Popek – doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Katedra Logopedii i Zaburzeń Rozwoju UKEN. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje na: budowaniu systemu językowego w umysłach dzieci z dysfunkcjami rozwojowymi; normie rozwojowej a zaburzeniach rozwoju; stymulacji rozwoju dziecka; nauczaniu języka polskiego jako drugiego lub obcego języka.

